

De kaart van Nederland opnieuw tekenen met 40 miljoen mensen

De visie van Wiel Arets op ruimtegebruik in Nederland

Nederland zou beter af zijn met 40 miljoen inwoners, vindt Wiel Arets, hoogleraar aan de TU Delft en decaan van het Berlage Instituut. Hij deed deze uitspraak, die veel reacties losmaakte, een paar maanden geleden in een lezing. De aloude 'Nederland is vol' discussie kreeg er een nieuwe dimensie door. Een vraaggesprek over de ruimtelijke en stedenbouwkundige toekomst van Nederland.

JOOST BEUNDERMAN EN MARCO BONTJE

Hoe serieus is uw uitspraak dat het veel beter wonen zou zijn in Nederland, als er 40 miljoen inwoners zouden zijn?

'In een lezing over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening in relatie tot mijn eigen werk en ideeën heb ik twee stellingen geponeerd, die mede gebaseerd zijn op een onderzoek van het Berlage Instituut naar intensivering en mobiliteit, waar veel mensen uit het bedrijfsleven een bijdrage aan hebben geleverd. De eerste stelling was dat de Nederlandse bevolking op zijn minst verdubbeld zou moeten worden om het openbaar vervoer in Nederland optimaal te kunnen organiseren. Mensen maken immers pas gebruik van openbaar vervoer in plaats van eigen vervoer wanneer het openbaar vervoer een goed alternatief vormt. Treinen dienen veel frequenter te rijden, ze moeten mensen sneller over langere afstanden kunnen vervoeren en die moeten er zeker van kunnen zijn dat ze op tijd op de plaats van bestemming aankomen. Dit zou kunnen met een private bus en een bevolkingsgrootte die past bij de genoemde premisse.

Mijn tweede stelling is dat wij in Nederland een metropool missen met het voorzieningenniveau dat de moderne mens wenst en dat wellicht een aantal steden in omvang dient te groeien. Je kan daardoor veel meer comfort aanbieden waardoor mensen veel meer het idee hebben dat ze in die stad willen wonen. Een van de problemen in Nederland op dit moment is dat er eigenlijk geen keuze is tussen stad en land. Nederland is op sommige plaatsen te vol en op andere plaatsen te leeg. Uit deze twee stellingen volgt de hypothese: wat gebeurt er als we de kaart van

Rotterdam, een van de weinige Nederlandse steden die hoogbouw niet schuwt (Bron: Jac van Golde)

Nederland opnieuw tekenen met 40 miljoen mensen? Dit heeft bij veel mensen interesse gewekt en leidde uiteindelijk tot het programma 'Double Dutch' aan het Berlage Instituut. We gaan het hele jaar deskundigen, politieke beleidsmakers uitnodigen om deze hypothese te bespreken.'

Europees denken

'De discussie over de Randstad en het Groene Hart leidt tot niets wanneer we geen duidelijke keuzes durven te maken. We moeten meer Europees gaan denken. Waar we nu nog uitgaan van de grenzen van Nederland, zal bijvoorbeeld in de toekomst Groningen meer naar Bremen en Hamburg toe groeien, terwijl Maastricht deel gaat maken van een regio waarin ook Aken, Luik, Hasselt en wellicht zelfs Keulen en Düsseldorf liggen. Wanneer de discussie in Nederland zich blijft beperken tot de Randstad en we dat gebied niet durven laten uitgroeien tot een metropool, dan is het de vraag wat in het

nieuwe Europa nog de betekenis van de Randstad is. Waarom duurt het zo lang voor de rgv naar Parijs is gerealiseerd? Waarom maken we geen snelle verbindingen met Groningen en Maastricht? Waarom hebben we er niet voor gezorgd dat Maastricht het rgv-station heeft gekregen dat nu in Luik ligt? Luik zal mede daardoor enorm gaan groeien en breidt bijvoorbeeld nu al zijn vliegveld in hoog tempo uit.'

Nederland lijkt vooralsnog niet van plan de bevolkingsgroei actief te stimuleren of de stedenbouwkundige inrichting radicaal te veranderen. Zijn uw opvattingen wel reëel?

'Heel veel Nederlanders die ik vraag wat ze echt leuke steden vinden, zeggen Parijs of New York. Amsterdam vinden ze wel leuk, maar is geen echte stad. In Amsterdam is bijvoorbeeld nauwelijks een goede modezaak te vinden. Daar zijn gewoon te weinig klanten voor. Aan de andere kant hebben we in Nederland hele mooie natuurgebieden rond Utrecht, op de Veluwe, in de Flevopolder, in Drenthe, in Zuid-Limburg en in delen van Brabant. Maar die worden op dit moment categorisch volgebouwd. Verder zeggen we dat we het Groene Hart willen behouden, maar we laten het wel dichtslippen. De Veluwe wordt straks volgebouwd omdat allerlei Amsterdammers ineens op de Veluwe willen gaan wonen.'

Een huisje, boompje, beestje voor iedereen

Internationaal gezien is de trek naar de grote steden enorm, ook al is in Nederland op dit moment de tendens dat

mensen in de provincie gaan wonen. Dat komt met name doordat we ervan uit gaan dat iedere Nederlander een huisje met een boompje en een beestje wil hebben. Dat heeft de overheid ook gestimuleerd. We zijn zowat het laatste land dat de hsl invoert, wij prediken ecologisch besef en duurzaamheid maar hebben relatief de meeste kilometers file en door de vlnex-operatie zitten we met een gigantisch mobiliteitsprobleem.'

Het debat onder architecten over dit soort zaken is nogal oppervlakkig, vindt u niet?

'Sterker nog: er is geen debat! Op dit moment gaat het economisch goed, architecten hebben veel werk. Maar over fundamentele vernieuwingen op het gebied van stedenbouw of mobiliteitsvraagstukken wordt niet nagedacht. Ik heb nauwelijks discussies met Nederlandse architecten, alleen met buitenlandse architecten. Terwijl we een enorme traditie hebben op het gebied van stedenbouw! Berlages Plan Zuid was een revolutionair plan met nadrukkelijke denkbeelden over werken, mobiliteit en hoe de mens in een nieuwe stedelijke omgeving zou kunnen gaan wonen. We hebben enorm visionaire ideeën gehad van mensen als de Amsterdamse stadsarchitect Van Eesteren. Die visionaire discussie over hoe Nederland er binnen de context van marktwerking, mobiliteitsproblematiek en ecologische vraagstukken uit moet gaan zien wordt niet gevoerd. Er is een schijndebat, maar niemand geeft echte alternatieven.

Er zijn wel mensen als Rem Koolhaas

die uitspraken doen over dit soort vraagstukken, zoals de 'Point-city' Masterclass die Rem op het Berlage enkele jaren geleden heeft gedaan. Het punt is dat niemand op het idee is gekomen om deze architecten een keer aan één tafel te zetten en hen een opdracht te geven voor het herschrijven van de kaart van Nederland binnen Europa. Allemaal zullen ze als allereerste zeggen: 'Nederland moet je niet los van de Europese plattegrond bekijken'. Wij gaan die discussie nu in 'Double Dutch' wel aan.'

Rijksbouwmeester Jo Coenen stelde onlangs dat Nederlanders geen echte steden meer kunnen bouwen. Bent u dat met hem eens?

'Dat vind ik een hele goede uitspraak. Jo Coenen zou het debat in de juiste richting kunnen oppakken. Ik heb trouwens een groot vertrouwen in de mogelijkheden van de Nederlandse politiek, alleen moet die wel de juiste 'souffleurs' of adviseurs hebben. Ze kunnen alleen maar dingen doen die hen worden aangedragen. Het vlnex-debat is met de beste bedoelingen gestart, maar is vanuit een te provinciaal denkbeeld opgezet, een idylle. In de vroege jaren '90 speelden hele andere thema's in het internationale debat. Als ze zich daarin hadden verdiept, was de vlnex er in deze vorm nooit gekomen.'

Bent u in plaatsen waar u zelf 'souffleur' was, zoals in Hoofddorp, wel in staat om dingen tot stand te brengen die aansluiten op uw visie?

'In Hoofddorp (gemeente Haarlemmermeer) hebben we een plan ontwikkeld voor het centrum, waarin deze 'superlocatie' tussen de zee en Schiphol, tussen Amsterdam en Rotterdam en in het centrum van het Groene Hart tot een nieuw stedelijk denken zou kunnen leiden. Dat gaat uit van werken, wonen en recreëren met een grote verscheidenheid aan woon- en werkvormen in een verdicht, maar zeer groen gebied. Verder is er voor het kantorenpark Beukenhorst een plan gemaakt met intensief grondgebruik als uitgangspunt: een 'dubbel maaiveld'. Beukenhorst wordt momenteel gerealiseerd. Het plan voor het centrum van Hoofddorp nog niet. Ik denk dat het plan op dit moment wellicht als te ambitieus wordt gezien, maar ik ben

*Hoogbouw is alleen succesvol in een metropool
(Bron: Jacco van Golde)*

De A-tower, een van Arets' binnenkort te bouwen projecten (Bron: Wiel Arets)

ervan overtuigd dat over tien jaar iedereen zal zeggen dat dit de juiste stap is geweest voor Hoofddorp.'

Durven investeren in een stedelijk karakter

'In Groningen kregen we de opdracht een stadion te ontwerpen op het terrein waar de Hunze-centrale stond. In samenspraak met de gemeente hebben we dit omgevormd tot een stedelijk gebied met een goede openbare ruimte waar geen auto meer op het maaiveld staat. Er komt een intercystation en het programma voor kantoren en wonen hebben we opgeschroefd zodat er in plaats van 300 nu 1.000 woningen gebouwd worden, en meer kantoren. Ook wordt er een grote stadstuin aangelegd. Het Winschoterdiep stroomt door het gebied. Het stadion vormt samen met een bioscoop, woningen, kantoren, restaurants en winkels een hybride complex met een stedelijk karakter. Bij de ontwikkeling van een gebied heeft iedere investeerder als allereerste criterium: wat is de kwaliteit van de situatie? Hoe hoger de kwaliteit van de situatie, hoe meer hij durft te investeren, hoe moeilijker programma's hij durft te realiseren en hoe beter het uiteindelijke resultaat wordt. Europapark ligt op 15 minuten lopen van de Martinoren, het ligt aangesloten op de drie snelwegen en de intercitytrein stopt er straks voor de deur.'

In uw plannen speelt hoogbouw een grote rol. Hoe kan je dat aan de man brengen in de Nederland, waar geen traditie is van hoogbouw?

'Hoogbouw is een fenomeen met drie aspecten. Hoogbouw kan je alleen maar realiseren in een stedelijke zone. Je gaat geen toren bouwen in een weiland, dat heeft geen enkele zin. Je bouwt alleen in de hoogte op plaatsen waar de grond duur is en je veel mensen wilt hebben die gebruik maken van de voorzieningen. Hoogbouw moet je dus realiseren op een locatie waar degene die van de hoogbouw gebruik maakt ook gecompenseerd wordt voor datgene wat hij niet heeft: een bosrijke, Veluwe-achtige omgeving. Die compensatie bestaat uit goed bereikbare voorzieningen. Dus véél restaurants, café's, supermarkten, bioscopen, theaters en bibliotheken. Die moet hij allemaal op loop- of fietsaf-

stand kunnen bereiken. Dat is de tweede voorwaarde. De derde is dat het wooncomfort in het gebouw zelf modern moet zijn. Het gaat er niet eens om hoe het gebouw eruit ziet, dat is eigenlijk nog het minst belangrijke. Ik heb 11 jaar gevochten om de 'Hooge Heeren', een luxe wooncomplex aan de voet van de Erasmusbrug in Rotterdam, te voorzien van een zwembad, een sauna, een lounge, een grote buitenruimte en een fitnessruimte. Die maken het tot een uniek gebouw.'

Is dat ook voor de hele bevolking bereikbaar?

'Jazeker! Die voorzieningen kosten per maand ongeveer twee tientjes extra. Maar in Nederlanden passen wij veel te vaak de 'kaasschaafmethode' toe. Alles wat ook maar een beetje interessant is halen we eraf, om op het bot uit te komen. Le Corbusier had ooit het idee van de 'Unité d'Habitation' die centraal heeft gestaan bij het ontwerp van de Bijlmer, maar bij de Bijlmer hebben ze de additionele functies in de gebouwen en de omgeving nooit gerealiseerd, waardoor er een monocultuur ontstond, met in potentie mooie appartementen. Hoogbouw heeft een verkeerd imago gekregen, want de kwaliteit van wat er daadwerkelijk als hoogbouw is aangeboden, voldeed niet om te compenseren voor wat je niet krijgt. Je moet, als je niet dat huis aan de bosrand kan bewonen, in hoogbouw kunnen genieten van het uitzicht over de stad, maar daarnaast ook een artificieel landschap krijgen waar je kan ademhalen en buitenlucht krijgt. Als daarin voorzien is, ben ik ervan overtuigd dat een groot deel van de Nederlandse bevolking ervoor zou kiezen om in die stad te gaan

wonen. In een hoogbouwsituatie, met 30 of 40 vierkante meter buitenruimte, een zwembad, een fitnessruimte en een parkeerplaats onder de toren, waar een auto instaat die je nooit gebruikt omdat je alles te voet, met de fiets of met het openbaar vervoer kan doen.

Maar dan. Hoe ga je die appartementen vullen als mensen op tien kilometer afstand een huisje met een tuintje kunnen hebben? Dat kan alleen als die hoogbouw in een stad staat die tegemoetkomt aan hun verlangens en bijvoorbeeld goede scholen heeft.

Verstedelijken doe je niet alleen door mooie geveltjes te tekenen, je moet eerst over een goede stad nadenken als een plek waar alle wensen die wij hebben ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden. Waarom studeren studenten graag in Maastricht, Leiden, Utrecht en Amsterdam? Omdat dat een omgeving is waar ze andere studenten tegenkomen! Waarom woon je graag in een bepaalde buurt als je kinderen hebt? Omdat ze daar andere kinderen ontmoeten, die misschien wel op andere scholen zitten, maar met wie ze contact hebben. Dat kan in allerlei buurten, ook als je in een toren woont. Maar dan moet je ook voor kinderen alle voorzieningen aanbieden die een villawijk ook heeft.'

Een argument tegen dit soort metropolitane visies is dat ze zouden leiden tot anonimiteit. Nu al kennen mensen vaak hun eigen burens niet.

'Dat is natuurlijk niet noodzakelijkerwijs waar. Als ik vanuit mijn eigen ervaring spreek, weet ik bijvoorbeeld, dat New York soms net een dorp kan zijn, met onverwacht veel ontmoetingen met bekenden, terwijl ik daar niet eens

woon. Iets dergelijks geldt voor Tokio. Tokio lijkt een grote stad, maar is feite een groot dorp. Het bestaat uit heel veel deelgebieden, waarvan het grootste deel geen hoogbouw bevat, maar wel intensief is bebouwd. Verschillende districten zijn er in functionele zin complementair, mensen gaan op bepaalde momenten voor bepaalde doeleinden naar bepaalde plekken en komen daar bekenden tegen met dezelfde behoeften, ook in zo'n miljoenenstad. Het is een stad waar ook buitenstaanders heel makkelijk hun weg vinden, met een fantastisch voorzieningenniveau en waar ook ik me absoluut niet anoniem voel. Anonimiteit heeft niets te maken met aantallen. In Breukelen voel ik me anoniemer! Het grote probleem van wonen in een monocultuur, in een VINEX-locatie bijvoorbeeld, is dat er niets in zo'n wijk gebeurt dat zo'n wijk na verloop van tijd op een hoger plan brengt. Er is geen mogelijkheid van verandering, dynamiek, verschuivingen. Een bepaalde omvang is daarvoor nodig, zoals een levend organisme een bepaalde omvang moet hebben om zelfstandig in leven te blijven.'

'Let wel, die veertig miljoen Nederlanders is een hypothese, geen conclusie. Op basis van dat uitgangspunt gaan we op het Berlage Instituut debatteren en zullen er verschillende onderzoeken plaatsvinden. Het gaat niet om het getal, maar om modellen en strategieën voor de inrichting van Nederland. Als we naar aanleiding van deze hypothese op hele andere conclusies uitkomen en hele andere toekomstbeelden produceren, met bijvoorbeeld een gewenste bevolkingsomvang van tien miljoen, is dat voor mij ook een bevredigende uitkomst. Als er maar onderzoek wordt gedaan en de discussie over de toekomst van Nederland als regio van Europa gevoerd wordt.'

REDACTIE AGORA

Grond en ruimte: planologische struikelblokken

Grond en ruimte hebben een zeer verschillende betekenis. Desondanks worden ze in de ruimtelijke ordening en in de planologie veelvuldig door elkaar gebruikt. Alsof het synoniemen zijn. Daarmee wordt de grondslag gelegd voor het afleveren van broedwerk. Hierin moet verandering komen. De introductie van nieuwe begrippen is noodzakelijk en zwaartepunten moeten worden verlegd naar zaken die voor de toekomstige ruimtelijke inrichting echt van belang zijn.

PIETER LUKKES

Grond heeft in Nederland altijd een functie. 'Op één of andere manier wordt alle ruimte gebruikt', stelt de Rijksplanologische Dienst in de ruimtelijke verkenningen van 1996. Maar: 'Het beeld van vollopend Nederland klopt niet, als je beseft dat bijna zeventig procent van het landoppervlak nog steeds als landbouwgrond in gebruik is.' Zo veel akkers en weilanden? Dan kan de bevolking gemakkelijk verdubbelen, vindt de Nederlandse Vereniging van Bouwondernemers. Immers, zelfs in de Randstad vormt landbouwgrond meer dan zestig procent van het totaal. 'Dus zou ook hier het woongebied verdubbeld kunnen worden en toch royaal ruimte overblijven voor weilanden en andere groenvoorzieningen.'

In de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening schrijft het ministerie van vrom dat het ruimtegebruik per inwoner in Nederland niet zo gek veel groter is dan ruim een eeuw geleden. 'Ten opzichte van de toename van de bevolking valt de toename van het ruimtebeslag door stedelijke functies en infrastructuur mee. Een Nederlander van nu 'gebruikt' gemiddeld 372 vierkante meter terwijl dat in 1890 nog 337 vierkante meter was.' Dit blijkt cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Deze, deels van een verbijsterend gebrek aan inzicht getuigende, citaten tonen aan, dat zowel de plannende overheid als het projectontwikkende bedrijfsleven géén onderscheid maakt tussen grond en ruimte. De Vijfde Nota bevestigt dit nog eens, want ook hierin worden grond en ruimte als synoniemen door elkaar gebruikt. Blijkbaar vindt iedereen dit normaal, want geen enkele commentaar op de Vijfde Nota schenkt hier aandacht aan.

De wetenschap valt en staat bij een gedisciplineerd gebruik van begrippen. Wie grond en ruimte, en dus ook grondgebruik en ruimtegebruik aan elkaar gelijk stelt, onttrekt zich aan die lastige discipline en maakt daarmee de weg vrij voor kromme redeneringen. Daartoe behoort ook de redenering, dat het percentage agrarische grond ook maar iets zegt over in hoeverre Nederland 'vol' is, laat staan hoeveel bouwgrond er nog beschikbaar is.

Consequent op deze lijn doorredenerend zou je bijvoorbeeld kunnen stellen dat in de Randstad nog zoveel 'grond' in gebruik is voor de landbouw, dat er 'ruimte' genoeg is voor een tweede Schiphol. Waarom dan nog zeuren over de bestaande luchthaven?

Collectieve ruimte, daar gaat het om

Natuurlijk bestaat er een wereld van verschil tussen grond en ruimte. Grond is volgens Van Dale de bodem, waarop wij leven. Het is tweedimensionaal en daardoor geschikt om er strepen op te trekken. De groene en rode contouren uit de Vijfde Nota zijn zulke strepen. Het woord ruimte daarentegen heeft velerlei betekenissen. In de planologische context is ruimte driedimensionaal en in de eerste plaats een collectief goed. De collectieve ruimte is de ruimte, waarin wij ons bevinden als we buiten zijn. Het is alle ruimte met uitzondering van de binnenruimte van opstallen. Dus ook daken en buitengevels behoren er toe. Zij vormen als het ware stukjes wand van de collectieve ruimte.

Er bestaat slechts een zwakke relatie tussen de collectieve ruimte en de in de Vijfde